

Istrebljenje kao radnja izvršenja krivičnog djela zločin protiv čovječnosti

Extermination as a crime against humanity

Apstrakt:

Zločin protiv čovječnosti predstavlja jedno od najtežih krivičnih djela međunarodnog prava. Ovim krivičnim djelom koje ima jedanaest radnji izvršenja povređuju se temeljni principi na kojima počiva međunarodna zajednica. Zločini protiv čovječnosti počinjeni za vrijeme ratnih zbivanja na području Bosne i Hercegovine predstavljaju najsvirepija djela viđana u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. U ovom članku autor se osvrnuo na krivičnopravni aspekt istrebljenja kao radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti uvažavajući praksu međunarodnog pravosuđa i Suda Bosne i Hercegovine. Praksa međunarodnog i domaćeg pravosuđa čini osnovu za krivično-pravnu analizu elemenata objektivno subjektivne prirode koji čini pravnu konstrukciju istrebljanja kao radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti.

Cljučne riječi:

zločin protiv čovječnosti, istrebljenje, krivično djelo.

1. UVOD

Zločin protiv čovječnosti pripada korpusu običajno-pravih pravila za razliku od genocida i ratnih zločina koji su kodificirani u sporazumima.¹ Obzirom da danas nije usvojena konvencija posvećena zločinu protiv čovječnosti, običajnopравни aspekt je izuzetno važan. Stavom da se zločin protiv čovječnosti razvio u okviru običajnog međunarodnog prava iskazuje se da postoji saglasnost subjekata međunarodnog prava o pojmu zločina protiv čovječnosti. (Halilagić, N., 2015)

Običajnopravno pravilo zločina protiv čovječnosti ukazuje da je međunarodna zajednica saglasna da je masovno, rasprostranjeno, sistematsko zlostavljanje civila organizovano ili tolerisano od strane države ili drugog politički organizovanog entiteta, bez obzira na to da li su okolnosti ratne ili mirnodobske i kojima se krše fundamentalni međunarodnopравни principi oličeni i razrađeni u normama međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog prava ljudskih prava međunarodno krivično djelo, za koje krivičnu odgovornost snose pojedinci.

(Šurlan, T., 2011)

Zločin protiv čovječnosti nije nikada izolirano ili nasumično djelo nasilja, kao što to može biti slučaj s ratnim zločinima, jer se po definiciji moraj počiniti kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnoga stanovništva.

2. POJAM I ELEMENTI KRIVIČNOG DJELA

Kad je riječ o zločinu protiv čovječnosti neophodno je ukazati da se ovim krivičnim djelom obuhvata krivičnopravna zaštita čitavog niza vrijednosti koje se smatraju temeljnim dobrima čovječanstva kao cjeline, odnosno niz prava koja se povređuju ili negiraju radnjama koje predstavljaju radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti (kao što su naprimjer, pravo na život, tjelesni ili duševni integritet, lična sloboda itd.). (Škulić, M., 2005) Shodno tome cilj ove inkriminacije jeste da se osigura svakoj osobi pravo na život i poštovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda.

Da bi se određeno kršenje ljudskih prava smatralo zločinom protiv čovječnosti ono mora biti izvršeno kao dio „*rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo, uz znanje o postojanju takvog napada*“, te je navedeni element zajednički za sve varijante izvršenja zločina protiv čovječnosti.

1 Za dosadašnje odsustvo inkriminacije zločina protiv čovječnosti pravdano je činjenicom da je ovo krivično djelo pokriveno krivičnim djelom genocida, ali je skorašnja praksa prilikom rata na području bivše Jugoslavije ukazala da se neki zločini protiv civilnog stanovništva ne mogu kvalifikovati kao genocid jer nisu usmjereni na potpuno ili djelimično uništenje nacionalne, rasne, vjerske ili etničke grupe, a zbog vremena u kome se vrše, ne mogu se kvalifikovati ni kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva. (Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V., 2004).

Primjetiti ćemo da krivično djelo zločin protiv čovječnosti se

razlikuje od nekih “klasičnih” krivičnih djela sa sličnim opisom (npr. ubistva, teške tjelesne ozljede, silovanja, protupravnog oduzimanja slobode itd.) upravo po tome što se može počiniti samo „u sklopu rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, uz znanje o tome napadu“ što mu u odnosu prema navedenim krivičnim djelima daje posebnu težinu. (Halilagić, N., 2015) Upravo je ovaj „kontekstualni kriterijum“ ono što razdvaja zločin protiv čovječnosti od običnih krivičnih djela i kršenja ljudskih prava i čini ih krivičnim djelima čije je gonjenje od interesa za cjelokupnu međunarodnu zajednicu. (Dimitrijević, V., et all.,2010)

Zločin protiv čovječnosti pojavljuje se i kao nacionalno krivično djelo, preciznije rečeno kao međunarodno krivično djelo propisano unutrašnjim krivičnim zakonima, a kao primjer toga navest ćemo član 172. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (dalje u radu KZ BiH) koji određuje zločin protiv čovječnosti u KZ BiH. Krivično djelo zločin protiv čovječnosti u KZ BiH je baziran na međunarodnim dokumentima i predstavlja ispunjenje obaveze države preuzete međunarodnopravnom normom da ga u okviru svog nacionalnog zakonodavstva definišu.

Objekat zaštite su čovječnost i međunarodno pravo.

Objekat napada je cjelokupno neboraćko stanovništvo bez obzira na državljanstvo, koje se nađe na okupiranoj teritoriji ili na teritoriji u vlasti protivničke strane. Kraće rečeno pasivni subjekt bilo koje od radnji izvršenja navedenog krivičnog djela jeste čovjek, koji je civil odnosno civilno stanovništvo.

Mada se ovo krivično djelo čini poduzimanjem pojedinih djelatnosti kao naprimjer ubistvo, silovanje, mučenje prema pojedincima, njegov cilj nije da se ti pojedinci unište ili povrijede kao pojedinci, odnosno kao određene ličnosti, već je u funkciji provođenja rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog prema civilnom stanovništvu u cjelini.

„Žrtve ne moraju biti međusobno povezane nekim zajedničkim obilježjima, mogu pripadati različitim kategorijama osoba.“ (Bačić, F., Pavlović, Š.,2004)

3. RADNJE IZVRŠENJA ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI

Pojedinačne radnje izvršenja odnosno oblici zločina protiv čovječnosti predstavljaju dio definicije ovog krivičnog djela. Naime, radnje izvršenja krivičnog djela zločin protiv čovječnosti zajedno sa općim dijelom predstavljaju uobičajenu strukturu zločina protiv čovječnosti. Radnja izvršenja data je alternativno i sastoji se iz niza takstativno nabrojanih djelatnosti koja svaka za sebe predstavlja samostalno krivično djelo. (Halilagić, N., 2015) Pojedini oblici

zločina protiv čovječnosti se smatraju objektivnim elementima zločina protiv čovječnosti i prema anglosaksonskoj krivičnopravnoj terminologiji (koja se koristi u Rimskom statute i Elementima krivičnih djela) spadaju u *actus reus* navedenog krivičnog djela.² Svaka radnja izvršenja zločina protiv čovječnosti mora prevashodno da zadovolji opće elemente, a potom i posebne, specifične za svaku radnju ponaosob. Pojedinačne radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti određene su prema vrstama radnji, kao i prema pasivnom subjektu, odnosno zaštićenom dobru koje se konkretnom radnjom povređuje, te posljedici koja usljed određene radnje nastupa, uz mogućnost da neke radnje ne moraju da imaju krivičnopravno relevantnu posljedicu. (Škulić, M., 2005)

Radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti su bile dosta neodređeno definisane u Londonskom sporazumu (1945), Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta, kao i u statutima Tokijskog međunarodnog suda, Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju (dalje u radu MKSJ) i Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (dalje u radu MKSR). Također, posmatrano kroz historiju svakim narednim određivanjem zločina protiv čovječnosti počev od Nirnberškog tribunala pa dalje spisak radnji izvršenja se širio odnosno svako naredno određivanje ovog krivičnog djela uvodilo je nove radnje izvršenja. Važno je istaći da je u Nirnberškom statutu kreiran spisak radnji izvršenja zločina protiv čovječnosti. To su bile sljedeće radnje izvršenja: ubistvo, istrebljenje, porobljavanje, deportacija, proganjanje i ostala nečovječna djela. Spisak radnji izvršenja zločina protiv čovječnosti od Nirnberškog statuta, posmatrano kroz primjenjenu rješenja ovog krivičnog djela, vremenom se širio. Svaka nova definicija zločina protiv čovječnosti uvodila je novu radnju izvršenja uz otvorenu mogućnost uvođenja i drugih radnji posredstvom formulacije „ostala nečovječna djela“, ili bar nove nazive već poznatih i postojećih krivičnih djela. To je vidljivo iz definicija Statuta *ad hoc* tribunala koje su među radnjama izvršenja zločina protiv čovječnosti uveli i zatvaranje, mučenje kao i silovanje. Dalje proširanje radnji izvršenja dolazi sa Rimskim stautom koji je u tom nabranjanju otišao najdalje i koji radnje širi kako po vrsti tako i unutar vrste. Rimski statut radnji izvršenja silovanja pridodaje i seksualno ropstvo, nasilnu trudnoću, izazivanje steriliteta, bilo koji oblik seksualnog ugrožavanja. Također, radnja izvršenja progon je proširena i pridodata su joj postupanja koja su univerzalno nedopuštena po međunarodnom pravu. Pored navedenih radnji izvršenja Rimski statut uvodi i dvije nove radnje, a to su izazivanje nestanka lica i aparthejd. Međutim, sve te promjene spiska radnji izvršenja nisu suštinskog karaktera. Spisak radnji izvršenja zločina protiv čovječnosti je

² Pored radnji izvršenja, objektivni element predstavlja i postojanje rasprostranjenog i sistematičnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva i to je drugi dio *actus reusa*-a zločina protiv čovječnosti.

najpromjenjivija kategorija u ovom krivičnom djelu. (Halilagić, N., 2015)

4. ISTREBLJENJE KAO RADNJA IZVRŠENJA ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI

Istrebljenje predstavlja jednu od radnji izvršenja krivičnog djela zločin protiv čovječnosti. Navedena radnja izvršenja zločina protiv čovječnosti predstavlja ubistvo velikih razmjera. Pod ovim pojmom podrazumijeva se podvrgavanje civilnog stanovništva životnim uvjetima koje između ostalog karakteriše lišavanje hrane i lijekova u namjeri da se na taj način prouzrokuje uništenje dijela civilnog stanovništva. Kao što sam naziv kaže, istrebljivanje obuhvata veliki broj žrtava. Iako se radi o radnji izvršenja zločina protiv čovječnosti koja je prisutna u svim pravnim izvorima kojima se definiše ovo krivično djelo i dalje postoje dileme u utvrđivanju kriterijuma po kojima bi se ovaj oblik zločina razlikovao od ubistva kao posebnog oblika zločina protiv čovječnosti.

Istrebljenje je postojalo kao radnja izvršenja zločina protiv čovječnosti u svakom od osnovnih izvora prava koji se odnose na ovo krivično djelo. Ovaj pojam se kao samostalno krivično djelo, a ne samo kao deskriptivno sredstvo za sažeti opis ubijanja masovnih razmjera prvi put pojavljuje u raspravama koje su prethodile usvajanju Nirnberške povelje.³ Tako je još od Nirnberškog tribunala istrebljenje uvršteno kao krivično djelo u statute međunarodnih i internacionalizovanih sudova. Izraz se u Nirnbergu prvi put pojavio u jednoj američkoj radnoj verziji teksta Nirnberške povelje poslatoj na raspravu ostalim savezničkim delegacijama 25. jula 1945. godine.⁴

³ Ranije pominjanje "istrebljenja" kao deskriptivnog izraza za činjeničnu situaciju mogu se naći na primjer u jednom od tzv. Leipziških procesa na Vrhovnom sudu u Leipzigu u Njemačkoj, neposredno nakon Prvog svjetskog rata. U postupku protiv Hansa von Schacka i Benne Kruske, Vrhovni sud je namjerno izazvanu epidemiju tifusa u jednom zarobljeničkom logoru nazvao "oružjem istrebljenja" (Anali Reichstaga, Prva legislatura, sv. 368, br. 2254-2628, In re Hans von Schack i Benno Kruska, 7. juli 1921. (tekst prvorijeka koji je shodno zakonima od 18. decembra 1919. i 24. marta 1920. objavio Vrhovni sud njemačkog Reicha, str. 90). Presuda Pretresnog vijeća MKSJ u predmetu Vasiljević, IT-98-32-T, 29. novembar 2002., fusnota 561.

⁴ "Redraft of Definitions of 'Crimes', Submitted by American Delegation" /"Novi nacrt definicija 'zločina', prijedlog američke delegacije"/, 25. juli 1945., u Report of Robert H Jackson, United States Representative to the International Conference on Military Trials /Izveštaj Roberta H. Jacksona, predstavnika SAD-a na Međunarodnoj konferenciji o vojnim suđenjima/, London, 1945

Zatim je krivično djelo "istrebljenja" kao zločin protiv čovječnosti ušlo u član 6(c) Nirnberške povelje i u Nirnberšku optužnicu.⁵

"Istrebljenje" ćemo naći i u drugim međunarodnim ili nacionalnim pravnim instrumentima. Tako na primjer član 32 IV ženevske konvencije iz 1949. predviđa sljedeće: Visoke stranke ugovornice izričito zabranjuju svakoj od njih preduzimanje bilo koje mjere takve prirode da uzrokuje bilo tjelesne patnje, bilo *istrebljenje* zaštićenih osoba koje su u njihovoj vlasti. Ta se zabrana ne odnosi samo na ubistvo, mučenje, tjelesne kazne, sakaćenje i medicinske ili naučne pokuse nepotrebne za liječenje zaštićene osobe nego i na sve druge okrutnosti, bilo da ih čine civilni ili vojni službenici. (kurziv dodat)⁶

Prema Nacrtu kodeksa o zločinima protiv mira i sigurnosti čovječanstva Komisije za međunarodno pravo istrebljenje je definisano na sljedeći način: Istrebljenje je zločin koji je po samoj svojoj prirodi usmjeren protiv grupe pojedinaca. Uz to, radnja koja se koristi da bi se sproveo zločin istrebljenja uključuje element masovne destrukcije koji ne predstavlja uvjet za ubistvo.

Prema KZ BiH član 172. stav 2. tačka b) istrebljenje obuhvata usmrćivanje jedne ili više osoba što uključuje i podvrgavanje životnim uvjetima koji imaju za cilj uništenje dijela stanovništva. (Babić, M., et al., 2005) Takvo ponašanje da bi bio zločin protiv čovječnosti je bilo ili se dogodilo kao dio masovnog ubijanja pripadnika civilnog stanovništva i počinjeno je kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva pri čemu je počinitelj znao da je to ponašanje dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva. Imajući u vidu odredbu iz člana 172. stav 2. tačka b) smatramo ispravno stanovište prema kojem se pod pojmom istrebljenje u kontekstu ovog krivičnog djela ne bi trebala podrazumijevati direktna ubistva, već prije svega druge forme koje dovode do uništenja ljudi, do njihovog istrebljenja, kao što je nametanje životnih uvjeta ili okolnosti koje na njih djeluju destruktivno. (Škulić, M., 2005)

Pojam „istrebljenje“ koji je upotrebljen u Rimskom statutu kao radnja izvršenja zločina protiv čovječnosti i zasniva se u velikoj mjeri i na već prisutnoj tradici

5 U tački 4 Nirnberške optužnice (Zločini protiv čovječnosti) stoji sljedeće: "Od 1. septembra 1939. progon Jevreja se udvostručio, milioni Jevreja iz Njemačke i okupiranih zemalja Zapadne Evrope slati su u zemlje Istočne Evrope na istrebljenje". Dalje se navode jevrejske žrtve masovnih ubistava i kaže da je "otvarano mnoštvo koncentracionih logora i geta u kojima su Jevreji bili zatvarani i mučeni, izgladnjivani, podvrgavani nesmiljenim zvjerstvima i na kraju istrebljivani. U Jugoslaviji je istrebljeno oko 70.000 Jevreja".

6 Pictet (ur.), Commentary on IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War /Komentar uz IV ženevsku konvenciju o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata/ (1958.), str. 223.

ji u istoriji međunarodnog krivičnog prava. Statut Međunarodnog krivičnog suda u članu 7(2)(b) definiše pojam istrebljenja u smislu da istrebljenje pored masovnih ubijanja obuhvata i druge forme uništenja ljudi a to je prije svega namjerno podvrgavanje životnim uvjetima, okolnosti u kojima se promoravaju da žive, a koje na njih djeluju destruktivno, između ostalog i lišavanjem hrane i lijekova u namjeri da se na taj način prouzrokuje uništenje jednog dijela stanovništva. Istrebljenje se u navedenom stavu određuje kao uništenje dijela stanovništva. Iz navedene definicije proizlazi da se istrebljenje kao radnja izvršenja zločina protiv čovječnosti može postići i podvrgavanjem teškim životnim uvjetima. (Halilagić, N., 2015)

U Elementima je definisano istrebljenje na sljedeći način:⁷

1. Učinitelj je ubio jedno ili više lica, tako što je nametnuo životne uslove sračunate da dovedu do uništenja dijela stanovništva.
2. Radnja je predstavljala ili se dogodila kao dio masovnog ubijanja pripadnika civilnog stanovništva.
3. Radnja je bila dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva.
4. Učinitelj je znao da je takva radnja dio ili je namjeravao da takva radnja bude dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.

Ad hoc tribunali su se prilikom definisanja ove radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti opredjelili za različite kriterije. Iako su više puta procjenjivali, nisu postavili jedinstvenu definiciju.

Međunarodni *ad hoc* Tribunal za Ruandu je u nekoliko predmeta definisao pojam istrebljenja na način da je konstatovao da su uvjeti za vršenje navedene radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti sljedeći:

1. Optuženi ili njemu podčinjena lica su učestvovali u ubijanju izvjesnih imenovanih ili opisanih lica;
2. Djelo ili propuštanje je nezakonito i namjerno;
3. Nezakonito djelo ili propuštanje je dio rasprostranjenog i sistematskog napada;
4. Napad je usmjeren na civilno stanovništvo; i
5. Napad mora biti na diskriminatorskoj osnovi: na nacionalnoj, političkoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi.⁸

Pretno vijeće Tribunala za bivšu Jugoslaviju u predmetu *Krstić* je dalo bolju definiciju istrebljenja kao radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti gdje je u para. 503 zaključilo da: "...za utvrđivanje zločina istrebljenja, uz opće uvjete koji se odnose na zločin protiv čovječnosti, moraju postojati dokazi da je djelo bilo usmjereno protiv jedne konkretne populacije, te da su njeni pripadnici bili ubijeni ili izvrgnuti životnim uvjetima smišljenima da prouzroče uništenje brojčano znatnog dijela te populacije".⁹

7 Član 7 stav 1. tačka b) Statuta MKS

8 Vidi Presudu MKSR u predmetu *Akayesu*, para. 578.

9 Pretresno vijeće MKSJ u predmetu *Krstić* je u paragrafima

Tribunal za bivšu Jugoslaviju dalje precizira obilježja istrebljenja, pa je Pretresno vijeće u predmetu *Vasiljević* para 229. zaključilo da su elementi istrebljenja:

1. „Materijalni element istrebljenja čini bilo koja radnja ili kombinacija radnji koje doprinose lišenju života velikog broja osoba (*actus reus*).

2. Počinilac mora imati namjeru da liši života, izvrši teški napad na tjelesni integritet ili da nanese tešku tjelesnu povredu, posjedujući pritom objektivno moguću svijest da će takva radnja ili propust vjerojatno prouzročiti smrt, ili imati namjeru da na neki drugi način učestvuje u eliminaciji većeg broja osoba sa sviješću o tome da je njegovo djelovanje dio šireg ubilačkog poduhvata u kojem se velik broj pojedinaca sistematski određuje za ubijanje ili ubija (*mens rea*)“.

Prema Tribunalu za bivšu Jugoslaviju zločin istrebljenja obuhvata osim elemente ubistva prema članu 5. Statuta (zločin protiv čovječnosti) i jedan dodatni element. Taj dodatni element za istrebljenje jest zahtjev da lišavanje života bude velikih razmjera, odnosno masovnost i da je namjera počinioca bila da svojim radnjama postigne takav ishod.¹⁰ Mada se izraz „velikih razmjera“ u prvom redu odnosi na broj žrtava lišenih života on ne podrazumijeva brojčani minimum.¹¹ Na osnovu elementa masovnog uništenja istrebljenje se razlikuje od ubistva jer je taj element jedan od uvjeta za postojanje ovog krivičnog djela.

¹² Također, Žalbeno vijeće MKSR zaključilo je da se „istrebljenje razlikuje od ubistva jer ono zahtjeva element masovnog uništenja, koji pak nije neophodan za ubistvo“.¹³

U tom smislu, istrebljenje je usko povezano sa

504-505. utvrdilo da je optuženi kriv za istrebljenje sljedećim riječima: „Iako postoje dokazi da je među ubijenima u Potočarima (u enklavi Srebrenica) i kasnije bio manji broj žena, djece i staraca, praktički sve osobe ubijene nakon pada Srebrenice bili su vojno sposobni muškarci bosanski Muslimani. Procedura provjere u Potočarima, okupljanje tih muškaraca na mjestima zatvaranja, njihovo odvoženje na mjesta egzekucije, oportunistička ubijanja ljudi iz kolone uz cestu Bratunac-Milići nakon što su uhvaćeni, sve to van svake razumne sumnje pokazuje da su svi vojno sposobni muškarci bosanski Muslimani koji su zarobljeni ili su na neki drugi način dospjeli u ruke srpskih snaga bili sistematski pogubljivani. Rezultat toga bio je da je većina vojno sposobnih muškaraca bosanskih Muslimana koji su pobjegli iz Srebrenice u julu 1995. ubijena. U Srebrenici je počinjen zločin istrebljenja“.

¹⁰ Drugostepena presuda u predmetu Ntakirutimana i Ntakirutimana (MKSR), para. 522, 542; Drugostepena presuda u predmetu Stakić, para. 260.

¹¹ Drugostepena presuda u predmetu Ntakirutimana i Ntakirutimana (MKSR), para. 516; Drugostepena presuda u predmetu Stakić, para. 260.

¹² Prvostepena presuda MKSR u predmetu Akajes, str. 591-592.

¹³ Elizaphan Ntakirutimana i drugi, Predmet br. ICTR-96-10-A and ICTR-96-17-A, Presuda Žalbenog vijeća, 13.12.2004., para. 516.

zločinom genocida.¹⁴ Međutim, za razliku od genocida, optuženi ne mora imati namjeru da uništi grupu ili dio te grupe iako istrebljenje također mora biti kolektivno, a ne samo usmjereno na izdvojene pojedince.¹⁵ Na osnovu prethodno izložene prakse ad hoc tribunala o definiciji istrebljenja možemo konstatovati da su osnovna obilježja istrebljenja kao radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti sljedeća:

- a) učinitelj ubije¹⁶ jednu ili više osoba, što uključuje i podvrgavanje životnim uvjetima koji imaju za cilj uništenje stanovništva,
- b) ponašanje je bilo ili se dogodilo kao dio masovnog ubijanja pripadnika civilnog stanovništva,
- c) ponašanje je počinjeno kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva,
- d) učinitelj je znao da je to ponašanje dio ili je imao namjeru da bude dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva. (Halilagić, N., 2015)

Neophodno je istaći i činjenicu da bi slučajevi lišavanja života predstavljali istrebljenje oni moraju biti dio istog događaja pri čemu se uzimaju u obzir faktori poput vremena i mjesta lišavanja života, izbora žrtava i načina na koji su lišene života.¹⁷ U samoj sudskoj praksi kada se govori o pojedinačnom ubistvu kao istrebljenju zaključeno je da učinilac može biti kriv za istrebljenje ako ubije ili stvori uvjete života koji ubiju jednu osobu, ukoliko je svjestan da su njegove radnje ili propusti dio događaja masovnog ubistva.¹⁸ Shodno navedenom učinitelj će biti kriv za istrebljenje ako ubija ili stvara uvjete života koji dovode do usmrćenja makar i jedne osobe, ako je svjestan da njegove radnje ili propusti čine dio događaja masovnog ubijanja. Dakle, da bi se pojedinačno ubistvo moglo smatrati dijelom istrebljenja potrebno je da je dijelom događaja masovnog ubijanja.¹⁹

Ovdje mora postojati kontinuitet vremena i mjesta radnje.²⁰

¹⁴ Nacrt kodeksa krivičnih djela protiv mira i bezbjednosti čovječanstva KMP-a, Report of the International Law Commission on the work of its 48th session, 6. maj - 26. juli 1996., Official Documents of the United Nations General Assembly's 51st session, Supplement no. 10 (A/51/10), član 18, str. 118.

¹⁵ Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Brđanin, para. 390.

¹⁶ Ubistvo može biti počinjeno raznim metodama ubijanja, izravno ili neizravno.

¹⁷ Navedeni stav zastupljen je u sudskoj praksi; Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Stakić, para. 640; Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Blagojević i Đokić, para. 573

¹⁸ Prvostepena presuda u predmetu Kayishema (MKSR), para. 147; Prvostepena presuda u predmetu Bagilishema (MKSR), para. 88.

¹⁹ Prvostepena presuda MKSR u predmetu Kayishema fusnota 49.

²⁰ Prvostepena presuda MKSR u predmetu Kayishema i Ruzindana, para. 147.

Obzirom na to, „događaj ubijanja“ postoji ako među počinjenim ubistvima postoji blizina u pogledu vremena i prostora.²¹ Međutim, kao što smo naveli osim ubistva i ostala djela ili propusti također mogu predstavljati istrebljenje. (Halilagić, N., 2015) S obzirom na navedenu činjenicu istrebljenje kao radnja izvršenja zločina protiv čovječnosti također obuhvata i stvaranje životnih uvjeta koji su sračunati da prouzrokuju uništenje dijela stanovništva. To znači da je optuženi proizveo uvjete koji su u konačnici prouzrokovali masovne smrti kao što je zatvaranje velikog broja pojedinaca i uskraćivanje osnovnih životnih potreba, hrane i ljekarske pomoći.²² Svako posredno djelo ili propust, ili kumulativne radnje ili propusti koji direktno ili indirektno uzrokuju smrt ciljane grupe pojedinaca također se mogu okarakterizirati kao istrebljenje.²³

Pretno vijeće Tribunala za bivšu Jugoslaviju u predmetu *Krstić* para. 501. smatralo je i da: „Sam termin “istrebljenje” snažno upućuje na počinjenje zločina masovnih razmjera, što s druge strane pretpostavlja znatan stepen pripreme i organizacije. Valja ipak primijetiti da se “istrebljenje” teoretski može primijeniti na počinjenje zločina koji nije “rasprostranjen”, no koji se usprkos tome svodi na uništenje jedne cijele populacije, razlučive na osnovu neke karakteristike (ili karakteristika) koje nisu obuhvaćene Konvencijom o genocidu, pri čemu se ta populacija sastoji od relativno malog broja ljudi.

Za istrebljenje kao radnju izvršenja zločina protiv čovječnosti postoje određene dileme. Naime, te nejasnoće se prvenstveno odnose na njegovo tumačenje i određivanje njegove suštine. Gledano kroz historiju ni ti jedan od međunarodnih sudova nije stvarno pokušao precizno definisati ovo krivično djelo ili bar definisati po čemu se ono razlikuje od ostalih zločina protiv čovječnosti.²⁴

Kao što smo već prethodno naglasili ne postoji kriterij, odnosno ne postoji jasna granica koja se odnosi na broj ubijenih, a koji bi omogućio da se ovaj oblik zločina jednostavno razgraniči od „običnih“ ubistva. Naime, uvjet da se lišavanje života vrši u velikim razmjerama ne podrazumijeva postojanje minimalnog broja žrtava. Koliki je broj žrtava potreban da bi postojalo lišavanje života u velikim razmjerama nije preciziran i utvrđuje se od slučaja do slučaja. Pretres-

21 Prvostepena presuda MKSR u predmetu Kayishema, fusnota 49.

22 Prvostepena presuda MKSR u predmetu Kayishema, para. 146; Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Brđanin, para. 389.

23 Prvostepena presuda MKSR u predmetu Rutaganda, para. 83; Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Brđanin, para. 389; Athanase Seromba, Predmet br. ICTR-2001-66-A, Presuda Žalbenog vijeća, 12.3.2008, para. 189.

24 Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Krstić, para. 492: “Međutim, iako se teretilo za zločin istrebljenja, presude su se općenito oslanjale na širi pojam zločina protiv čovječnosti i nisu dale nikakvu konkretnu definiciju termina „istrebljenje.”

no vijeće Tribunala za bivšu Jugoslaviju je u predmetu *Krstić* para. 502. konstatovalo da: „definiciju treba tumačiti u smislu da se odnosi na uništenje brojčano znatnog dijela dotične populacije”. Međutim, kada je riječ o broju umiješanih pojedinaca neophodno je navesti zaključak istog vijeće, gdje se u para. 501. kaže: „dok istrebljenje uopćeno govoreći uključuje velik broj

žrtava, taj zločin može postojati i u slučajevima kada je broj žrtava ograničen”.

Kada je riječ o pojmu „masovnosti,” koji se veže za istrebljenje neophodno je ukazati da on može značiti „širokih razmjera”, ali nam također navedeni pojam ne sugerira najmanji broj žrtava ubijanja,²⁵ te je taj broj neophodno utvrditi u svakom pojedinačnom slučaju koristeći se zdravorazumskim pristupom.²⁶ Ad hoc Tribunali, iako su više puta procjenjivali, ipak nisu postavili jedinstvenu formulu. Tako imamo različite „situacije” koje su označene kao istrebljenje što je vidljivo npr. u predmetu *Stakić* (MKSJ), u slučajevima koje je pretresno vijeće okvalifikovalo kao istrebljenje ubijeno je, redom: najmanje 128 osoba²⁷, oko 120 osoba²⁸, oko 200 osoba²⁹, i 77 osoba³⁰.

Na sličan način postupaju i Tribunal za Ruandu gdje je u predmetu *Akayesu* smatrao da se davanje naredbe za ubistvo 16 civila može smatrati “masovnim ubijanjem”.³¹

Kada je riječ o kriteriju, odnosno o ocjeni o tome da li je ovaj uvjet ispunjen, kao što smo već napomenuli on se mora utvrditi od slučaja do slučaja, analizom svih relevantnih faktora.³² U samoj praksi stav je da se istrebljivanje može dokazati „zbirom odvojenih i nep-

25 Stakić, Presuda Žalbenog vijeća MKSJ para. 260-261; Ntakirutimana i drugi, Presuda Žalbenog vijeća para. 516; Jean De Dieu Kamuhanda, Predmet br. ICTR-99-54A-T, Prvostepena presuda, 22.01.2004., para.692; Juvénel Kajelijeli, Predmet br. ICTR-98-44A-T, Prvostepena presuda, 01.12.2003., para. 891; Ignace Bagilishema, Predmet br. ICTR-95-1T, Prvostepena presuda, 07.06.2001., para. 87; Kayishema, Prvostepena presuda para. 142.

26 Prvostepena presuda MKSR u predmetu Kayishema, para. 145.

27 Presuda pretresnog vijeća u predmetu Stakić (jul 2003), para. 206 i 653 (masovno ubistvo u logoru Keraterm, 20. ili 21. jula 1992).

28 Ibid., para. 211-212 (ubistvo muškaraca koji su 5. avgusta 1992. godine izvedeni iz logora Keraterm radi premještanja u logor Omarska)

29 Ibid., para. 215-219 i 653 (ubistvo na Korićanskim stijenama na planini Vlašić, 21. avgusta 1992. godine)

30 Ibid., para. 269 i 653 (broj se odnosi na osobe ubijene u srpskom oružanom napadu na većinsko hrvatsko selo Briševo, koji je započeo 27. maja 1992. godine)

31 Prvostepena presuda MKSR u predmetu Akayesu, para. 735-43.

32 Prvostepena presuda u predmetu Stakić, par. 640; Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Brđanin, para. 391; Prvostepena presuda u predmetu Blagojević i Đokić, para. 573. Relevantni faktori obuhvataju “vrijeme i mjesto lišavanja života, izbor žrtava i način na koji su lišene života”, Prvostepena presuda u predmetu Krajišnik, para. 716. Vidi i Prvostepenu presudu MKSR u predmetu Nahimana i drugi, para. 1061.

ovezanih događaja, odnosno na agregatnoj osnovi“, u slučajevima kada veliki broj ubistava nije izvršen tokom jednog incidenta na ograničenom prostoru i unutar kratkog perioda.³³

Tribunal za bivšu Jugoslaviju zaključuje da se „krivična odgovornost za “istrebljenje” može pripisati samo licima koja su odgovorna za veliki broj usmrćivanja, čak i onda kada su u to bila umiješana izdaleka ili posredno“. Obzirom na ovaj stav možemo zaključiti, a što je također i stav MKSR da optuženi u ubijanjima može učestvovati posredno ili izdaleka.³⁴ Odgovornost za jedno ili ograničeni broj takvih lišenja života nije dovoljna. Važno je također istaći da se ne traži da počinilac bira žrtve na nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi.³⁵ Kod ovog djela nije nužno da se žrtve istrebljivanja precizno identifikuju po imenu, odnosno navesti njihova imena već je dovoljno je da se dokaže da je lišavanje života vršeno u velikim razmjerama.³⁶

Na osnovu izloženih karakteristika radnje izvršenja istrebljenja do kojih smo došli proučavajući sudsku praksu može se zaključiti također da kako bi se konstatovalo da je lice počinilo istrebljenje nije dovoljno da je počinilac imao namjeru da liši života velik broj pojedinaca ili da izvrši teški napad na tjelesni integritet ili da nanese tešku ozljedu imajući pritom objektivno moguću svijest o tome da postoje svi izgledi da će takva radnja ili propust uzrokovati smrt kao kad je posrijedi ubistvo. Kod ovog djela potrebno je da je počinilac znao za širu zamisao kolektivnog ubistva i bio voljan učestvovati. Tako da element *mens rea* kod istrebljivanja zahtjeva da se radnja ili propust učine s namjerom da se lica liše života u velikim razmjerama ili sa sviješću o tome da će vjerovatna posljedica te radnje ili propusta biti smrt velikog broja ljudi. (Halilagić, N., 2015) Potrebno je da je počinilac znao za širu zamisao kolektivnog ubistva i bio voljan učestvovati.³⁷ Isto vijeće je dalje zaključilo: „Počinilac mora imati namjeru da liši života, izvrši teški napad na tjelesni integritet ili da nanese tešku tjelesnu povredu, posjedujući pritom objektivno moguću svijest da će takva radnja ili propust vjerovatno prouzročiti smrt, ili imati namjeru da na neki drugi način učestvuje u eliminaciji većeg broja osoba sa sviješću o tome da je njegovo djelovanje dio šireg ubilačkog poduhvata u

33 Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Brđanin, para. 391. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu Stakić, para. 640.

34 Prvostepena presuda MKSR u predmetu Rutaganda, para. 81; Prvostepena presuda MKSR u predmetu Kayishema, para. 146.

35 Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Krstić, para. 499-500; Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Stakić, para. 639.

36 Drugostepena presuda MKSR u predmetu Ntakirutimana, para. 521, što je podržano u Drugostepenoj presudi MKSJ u predmetu Stakić, para. 552.

37 Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Vasiljević, para. 228.

kojem se velik broj pojedinaca sistematski određuje za ubijanje ili ubija (*mens rea*)“.³⁸ Najzad valja spomeniti i to da element „masovnosti“ znači da se *actus reus* istrebljenja može dokazati zbirom odvojenih i nepovezanih događaja, odnosno na kumulativnoj osnovi.³⁹ Što se tiče diskriminatorne namjere potrebno je naglasiti da ona nije neophodna za ovu radnju izvršenja zločina protiv čovječnosti. To je vidljivo iz stava Pretresnog vijeća Tribunala za bivšu Jugoslaviju u predmetu *Krstić*, paragraf 500 gdje se kaže: „...zločin istrebljenja postoji kada je djelo usmjereno protiv jedne cijele grupe pojedinaca, čak ako i nije utvrđena nikakva diskriminatorna namjera ili namjera da se grupa uništi kao takva na nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi. Isto vrijedi i za situaciju u kojoj ciljana populacija nema nikakve zajedničke nacionalne, etničke, rasne ili vjerske karakteristike“. Na kraju ćemo spomenuti razliku između istrebljenja kao radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti i genocida. Naime, genocid se također može sastojati u „namjernom podvrgavanju određene skupine životnim uvjetima kojima je cilj njezino potpuno ili djelomično fizičko uništenje“, pa se ta razlika ogleda u namjeri. Kod genocida se uvijek mora raditi o *dolus specialis* – postupanju s ciljem da se neka skupina u potpunosti ili djelomično fizički uništi, dok je kod zločina protiv čovječnosti dovoljno da *tempore criminis* počinitelj zna (bude svjestan) da je krivično djelo koje čini dijelom rasprostranjenog ili sistematskog napada protiv civilnog stanovništva.

5. ZAKLJUČAK

Zločinom protiv čovječnosti negira se pojam „humanosti“, te predstavlja ozbiljne povrede ljudskog dostojanstva ili degredirajućeg tretmana pojedinca ili grupe ljudi. Nehuman i neljudski način izvršenja zločina protiv čovječnosti degradira cijelu ljudsku zajednicu, čovječanstvo. Zbog toga sa izvršenjem bilo koje radnje izvršenja ovog djela pored povrede pasivnog subjekta, povređuje se i cjelokupno čovječanstvo. Zločini protiv čovječnosti počinjeni u Bosni i Hercegovini za vrijeme minulog rata predstavlja vrhunac ljudskog zla koje je rezultat ljuskog djelovanja. Karakteristično za krivično djelo zločin protiv čovječnosti, a što bi želili posebno naglasiti jest visok stepen okrutnosti, nehumanosti ispoljen od strane njegovih počinilaca, njegova masovnost kao i veliki broj žrtava. Zbog ovih karakteristika se redovno naglašava da krivično djelo zločin protiv čovječnosti zajedno sa genocidom, jedno od najtežih međunarodnih zločina. Kao potvrda ove činjenice jeste posebno naglašavanje ovih karakteristika i u Konvenciji o nezastarijevanju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti, kao i u članu 7. Statuta Međunarodnog

38 *Ibid.* para. 229.

39 Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Brđanin, para. 391; Prvostepena presuda MKSJ u predmetu Radislav Krstić, para. 501.

krivičnog suda. Istrebljenje predstavlja jednu od radnji izvršenja krivičnog djela zločin protiv čovječnosti. Iz rada se može zaključiti da ova radnja izvršenja predstavlja ubistvo velikih razmjera. Na osnovu navedenog mišljenja smo da bi lice počinilo istrebljenje nije dovoljno da je počinilac imao namjeru da liši života velik broj pojedinaca ili da izvrši teški napad na tjelesni integritet ili da nanese tešku ozljedu imajući pritom objektivno moguću svijest o tome da postoje svi izgledi da će takva radnja ili propust uzrokovati smrt kao kad je posrijedi ubistvo. Na kraju želili bi da naglasimo činjenicu, a koja je vidljiva na osnovu činjenica koje su u radu prezentirane, da se istrebljenje odnosno zločin protiv čovječnosti ne dešava sam po sebi, već da iza njega uvijek stoji određena politika kao njegov pokretač.

LITERATURA

1. Babić, M., et al.; Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, 2005., Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope,
2. Bačić, F., Pavlović, Š.; Komentar kaznenog zakona, 2004., Zagreb: Organizator,
3. Dimitrijević, V., et all.; Haške nedoumice, 2010., Beograd: Beogradski centar za ljudska prava,
4. Halilagić, N.; Zločin protiv čovječnosti u savremenom krivičnom pravu, 2005., Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava,
5. Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V.; 2004., Cetinje: Komentar krivičnog zakona Crne Gore,
6. Škulić, M.; Međunarodni krivični sud - nadležnosti i postupak, 2005., Beograd: Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Beogradu,
7. Šurlan, T. ; Zločin protiv čovječnosti u međunarodnom pravu, 2011., Beograd: Službeni glasnik,